

ІМІГРАЦІЙНА ПОЛІТИКА ІНТЕГРАЦІЇ В ДАНІЇ, НОРВЕГІЇ ТА ШВЕЦІЇ: ЦІЛІ, РЕЗУЛЬТАТИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ

У статті здійснено спробу систематизації та узагальнення результатів сучасних досліджень щодо функціонування скандинавського суспільства загального добробуту в контексті міграції. Проаналізовано зміни в концептуалізації поняття міграції і контекстуалізовано міграційні процеси в історичному розвитку Скандинавії по країнах, зосереджуючись на Швеції, Норвегії та Данії. Виділено основні проблемні зони в літературі з міграції, пояснено взаємовплив відповідних явищ (мобільність, добробут, політичний та мас-медійний дискурс про суспільні цінності, рівність, права людини та проблеми іммігрантів) у контексті міграції/інтеграції та висвітлено їхню значущість для розвитку загальної теорії міграції. Також запропоновано послідовний огляд того, як ці проблеми вирішуються (чи не вирішуються) в політиці чи відповідних інституційних практиках у різних країнах Скандинавії.

Ключові слова: міграція, імміграційна політика, політика інтеграції, Скандинавські країни.

With love and care a spider-web gently weaves its spider.

Африканське прислів'я

Під міграцією розуміється процес, під час якого індивід здійснює переміщення з одного культурного середовища до іншого з метою поселення на тривалий період часу чи на постійній основі [25, с. 14]. Цей процес пов'язаний із змінами у стилі життя, самоідентичності, статусу, стосунків, перцепції культурних стандартів та рівня стресу [17; 19; 23; 28; 31; 33]. Кількість мігрантів у світі з 1970-х років зростає вдвічі і продовжує збільшуватись; у 1990 р. мігранти становили 15 % населення у 52 країнах світу. Для Європи питання міграції є важливим саме тому, що європейський регіон є одним з найбільш привабливих ареалів переміщення для мігрантів, що відображається в тривалому і постійному зростанні там показників міграції. Європа приймає найбільшу кількість мігрантів (56 млн), тоді як в Азії – 50 млн, у Північній Америці – 41 млн [25]. За даними Міжнародної організації з міграції (International Organization for Migration), на 2010 р. кількість міжнародних мігрантів становила 214 млн осіб і згідно з тенденцією зростання цього показника наблизиться позначки 400 млн у 2050 р., причому у Скандинавських країнах цей показник є найвищим з-поміж західноєвропейських держав [25]. Уряди Скандинавських держав нині стикаються зі значними проблемами, пов'язаними із соціально-економічним становищем мігрантів (структурна дискримінація, брак можливостей освітнього та

професійного зростання для іммігрантів другого покоління, високий рівень безробіття, перешкоди в набутті лінгвістичної та культурної компетентності), а також антиімміграційними настроями корінного населення [20; 37]. Масштабний вибух протестів стався в травні 2013 р. у різних регіонах Швеції і був яскраво висвітлений у пресі, дедалі більше поляризуючи погляди скандинавської спільноти на мультикультуралізм та інтеграцію іммігрантів. І хоча проблеми із соціальним становищем та добробутом мігрантів властиві не лише для Скандинавії, в літературі існує диспропорційно мало емпіричних даних щодо взаємин між позаєвропейськими іммігрантами та країнами-реципієнтами, а також щодо чинників, що впливають на ці відносини [5; 11; 15; 29; 38]. Отже, це робить міграційну динаміку в скандинавському регіоні прикладною проблемою міжнародної значущості.

Тема міграції набула вагомості через зміни, що відбулися після Другої світової війни. Саме в післявоєнний період Данія, Швеція та Норвегія стали країнами імміграції, де показники неоднорідності населення зростають з року в рік, а проблеми імміграції стають дедалі більше першочерговими [20; 37]. Для мікросвіту нордичних країн подібні зрушення переживаються як кардинальні, і зміни такого масштабу супроводжуються виникненням нагальних питань та нових проблем, що їх потрібно вирішувати та враховувати при

виборі політичного курсу. Перехід від традиційної монокультурності до мультикультурної ситуації не є простим процесом, і це особливо помітно у випадках, коли між корінною та іноземною культурою існує суттєва культурна дистанція.

Додаткова проблема полягає в розробці таких теорій та інструментів для оцінки міграції, які відповідатимуть сучасному характеру протікання міграції, що має тенденцію до ускладнення. Це пов'язано з неспроможністю держав забезпечити правову базу, яка унеможливить прояви дискримінації та ксенофобії відносно мігрантів у країні-реципієнті, а також дасть можливість іммігрантам почуватися в цій країні захищено і безпечно, включаючи не тільки фізичний захист, але й захист трудових, релігійних та культурних прав [26].

Також нагальним є вирішення двосторонніх міграційних питань [6]. Переміщення населення в певну країну може забезпечити більшу кількість трудових ресурсів для держави-реципієнта, проте при цьому може одночасно збільшити економічну напруженість та нестачу таких ресурсів у країні походження мігрантів. Це питання є особливо гострим стосовно висококваліфікованих спеціалістів. При цьому на економіку країни-реципієнта відбувається як позитивний, так і негативний вплив, оскільки велика частина мігрантів користується соціальними пільгами, що генеруються за рахунок оподаткування всіх громадян (і що породжує логіку *blame-the-victim* у літературі з проблематики). Імміграційна політика також включає в себе роботу над цими питаннями, адже відбувається переміщення багатьох різних категорій мігрантів, і в політиці інтеграції в нове суспільство врахування всіх випадків є ключовим фактором. Очевидно, що міграція має низку позитивних наслідків, як-от міжкультурний обмін цінностями, практиками та навичками, що характерні для одних та не характерні для інших культур; поява дефіцитних висококваліфікованих кадрів, яких бракує економіці; надання допомоги біженцям, що її потребують. Проте, як уже зазначалося, вузловими моментами наукового вивчення є саме негативні моменти міграції: структурна дискримінація, ксенофобія, расизм, жорстоке поводження з мігрантами, порушення прав людини та злочинні дії як з одного боку, так і з другого. Саме такі проблеми, як відстеження тенденцій міграційних процесів, захист прав людини, соціально-економічна інтеграція мігрантів, впровадження масштабних інформаційних кампаній, політики співпраці в окремих державах та об'єднаннях держав, є актуальними для вирішення на теперішній момент. Це також включає розв'язання

проблем у сфері працевлаштування, освіти, сім'ї, крім етнічних конфліктів та дискримінації. Відповідно, в цій статті наші зусилля спрямовано саме на ці процеси «під знаком оклику», важливість яких є першочерговою не лише для суто міграційної чи інтеграційної політик, а й для загального політичного курсу Скандинавії.

Важливим моментом для нашого огляду є також аналіз таких аспектів міграції, як чинники, що підштовхують тих чи інших індивідів та груп до переміщення на територію Скандинавських країн або в межах їхньої території; мети, яку вони прагнуть досягти; інтеграційної політики урядів Данії, Швеції та Норвегії; процесів та наслідків цієї політики; міжособистісних та міжгрупових відносин окремих категорій населення; ставлення корінного населення до збільшення міграційної активності, культурних змін та наявних конфліктів, що виникають на ґрунті скандинавської мультикультурності. Додатковою метою нашого огляду є спроба поглянути на ці проблеми в перспективі, яка уможливить об'єктивну оцінку та ефективне практичне розуміння проблем, з якими має справу уряд та суспільство, і робити прогностичні висновки щодо ефективності імміграційної політики та розвитку міграційних процесів у скандинавських суспільствах у найближчі роки.

У центрі уваги нашої статті є процес міграції в сучасних Скандинавських країнах, тобто процес переміщення як усередині території країн Скандинавії, так і переміщення до цього регіону ззовні. Процес імміграції розглядається як такий, що супроводжується процесом інтеграції, який регулюється державними органами, зокрема Міністерством інтеграційної політики, та, відповідно, законодавством. Сам по собі процес інтеграції є доволі багатобічним, оскільки він впливає на різноманітні інституції та практики, притаманні скандинавським суспільствам, тому такі ракурси, як економічна діяльність, політика стосовно біженців, що зазнали переслідування та репресій чи опинились у ситуації збройного конфлікту, інституції сім'ї та релігії, явища дискримінації та ксенофобії, конфлікти всередині груп та між групами на базі цих явищ, також включено до нашого огляду.

Явище міграції та сучасні перспективи щодо міграційних процесів

Традиційно вважається, що люди мігрують, бо вірять, що зміна місця перебування сприятиме поліпшенню умов життя [39]. Хоча це твердження не є саме по собі контрінтуїтивним, серед

дослідників міграції існують досить різні погляди на міграцію, і в результаті з усього розмаїття переконань складається «велика картина» міграційного процесу. Звідси потреба розглянути окремо всі її складові, щоб краще зрозуміти всі значущі аргументи, що беруть участь, та, узгодивши їх взаємодію, скласти «пазл» загальної картинки.

Розуміння міграції еволюціонувало від звичайного механічного пересування людей до процесу в суспільстві, що має вплив на абсолютно кожен його частину [1]. Важливість історичного значення процесів міграції для розвитку людства складно переоцінити, оскільки з ним пов'язані зміни в політиці, індустрії, сільському господарстві, релігії; міграції впливають на розвиток освітніх процесів, культури, мови та пов'язаних з ними відповідних ідентичностей [1]. Народи змішуються, демографічні показники змінюються, і от ми вже спостерігаємо за процесами, які не можна повернути назад і які докорінно змінюють кожне з суспільств-учасників міграції (а нині міграційні процеси охоплюють майже весь світ). Упродовж історії існували ті чи інші процеси, що породжували міграції, і хоч вигляд світу змінюється, за своєю природою ці причини залишаються досить сталими, змінюючи лише певні свої ознаки. Військові конфлікти, стихійні лиха, політичні репресії, нестача ресурсів – усе це, разом із простим сподіванням на можливість почуватися краще в суспільстві, є причинами для певного окремого індивіда перебувати в пошуку кращого місця для життя.

Спостерігаючи за сучасними подіями в різних частинах світу, можна побачити, як з тих чи інших країн здійснюються (подекуди досить чисельні) «емісії» мігрантів, які через поштовх (чи під тиском) якоїсь з описаного вище діапазону причин роблять вибір на користь іншого місця проживання. Населення країн третього світу мігрує до більш розвинених країн у пошуках роботи, базових ресурсів для життя, політичного притулку, через страх терору чи війни або задля возз'єднання з членами родини. Після прийняття Генеральною Асамблеєю ООН Декларації прав людини в 1948 р. міжнародна спільнота визнала право кожного індивіда на пересування. Засоби транспортування на великі відстані та інформаційні ресурси (включаючи інтернет-сайти, що розміщують інформацію від роботодавців, сайти соціальних мереж, якими послуговуються представники діаспор та метрополій тощо) разом з іншими «комплектуючими» глобалізації також впливають на рішення мігрувати та на сприйняття можливостей та мотивації до міграції [6]. Тож еміграція стала простішою для

жителя будь-якої частини світу, і для мешканців Global South холодний та віддалений скандинавський напрямок став значно менш недосяжним. Зрештою, це твердження може стосуватися будь-якого іншого ареалу імміграції і не обмежуватись європейською північчю.

У дослідженнях міграції існує тенденція до спостереження за змінами народонаселення, що використовують параметри сімейного статусу мігрантів у новому суспільстві, їх зайнятості, освіти, доходів, власності/нерухомості та статусу легальності/офіційного перебування на території країни [6]. Типово результат міграції розглядається як інтеграція та набуття статусу «добровільного громадянина з середнього класу», з кращими, ніж у країні походження, соціальними та економічними можливостями [14; 38]. Такий підхід часто зазнає критики у своїй однобічності, зважаючи на те, що погіршення соціально-економічного становища мігрантів у новому суспільстві не є рідкістю. Наголошується на тім, що наслідком міграції не обов'язково є позитивна вертикальна мобільність і що реальна постміграційна ситуація часто відрізняється від очікувань самих мігруючих, так само як і становище успішно інтегрованих іммігрантів може суттєво відрізнятися від прогнозів, зроблених країною-реципієнтом. Відповідно, міграцію варто розглядати як процес, що, будучи частиною сучасних суспільних трансформацій, має власну внутрішню динаміку і здатний змінювати загальну специфіку цих трансформацій. Крім того, міграційні зміни комплексно пов'язані із соціальним класом, гендерними ролями та очікуваннями, зв'язками поколінь, етнічною ідентичністю та іншими соціальними явищами, вбудованими в ієрархію влади та статусу. Отже, для будь-якої сучасної операціоналізації міграційних процесів слід залучати зв'язок між відповідними явищами мікро- та макрорівнів, щоб включати можливість вивчення їх взаємного перетворення. Розгляд міграції буде нерозривно пов'язаний із явищем соціальних змін, без якого на сьогодні говорити про трансформативні наслідки міграційних процесів неможливо.

Міграційний процес та його історичний розвиток на території Скандинавії

Географічно Скандинавія – регіон на півночі Європи, що включає Скандинавський півострів, півострів Ютландія та прилеглі менші острови, де всі країни є культурно та релігійно гомогенними та об'єднаними спільною історією сусідями. Традиційно термін «Скандинавія» включає

в себе три основні країни: Швецію, Норвегію і Данію (до яких, залежно від критерію категоризації, також часто додають Фінляндію та Ісландію). Саме на цих трьох країнах буде зосереджено увагу в нашій статті.

Данію, Норвегію та Швецію, крім кліматичного та географічного континуїтету, поєднують також інші чинники, що виправдовують спільний аналіз міграційних процесів (та відповідних змін населення, культурних аспектів та політичного життя) на цих територіях [9; 12; 13]. Майже до середини ХХ ст. ці три країни були етнічно однорідними спільнотами, які характеризувалися радше як суспільства еміграції, ніж імміграції, як тепер. Історично ці суспільства неодноразово об'єднувалися у політичні союзи задля розвитку та захисту своїх кордонів [8; 27]. Найвизначнішим з них була Кальмарська унія 1397–1523 рр., що об'єднала Данію та Норвегію під однією короною, із залежними Швецією, Ісландією, Гренландією та Фінляндією. Традиційне розуміння терміна «Скандинавія» також сягає своїм корінням 1850 р., коли завершилась дансько-пруська війна за територію герцогств Шлезвіг та Гольштейн. Спільною рисою для цих трьох скандинавських суспільств є також походження мов, що коріняться в давньоскандинавській (Old Norse) мові¹ (германська мовна група).

Зміни, що відбулися в післявоєнний період, пояснюються подібним становищем Скандинавських країн під час Другої світової війни. Завдяки політиці нейтралітету, незважаючи на німецьку окупацію, після закінчення війни їм вдалося уникнути економічної руїни такого масштабу, в якій опинилися решта європейських країн, що були втягнуті у військову кампанію. Саме це зробило Данію, Норвегію та Швецію бажаними територіями, передовсім для трудових мігрантів, адже розвинута інфраструктура в комбінації з важкою промисловістю, рибною галуззю та агропромисловістю стали принадою для великої кількості безробітного населення Європи. Ситуація була взаємовигідною: Скандинавія потребувала спеціалістів, а спеціалістам була потрібна Скандинавія. Поступово категорій мігрантів на скандинавській території стало більше: до них приєдналися родичі та члени сімей трудових мігрантів, а також потоки біженців, для яких Скандинавські країни тривалий час приязно відкривали свої кордони [20; 37]. Однак різні імміграційні політики Скандинавських країн привели

до формування відмінних (позитивних та негативних) ситуацій, що там склались нині. Однак, хоча Данія займає більш жорстку позицію щодо імміграції, на відміну від більш ліберальної Швеції, обидві країни стикаються з проблемами, що є напрочуд схожими [18].

Перспективи щодо міграційних процесів

Презентація питань імміграції, з якими працюють уряди Скандинавських країн в останні роки, потребує детального аналізу емпіричних досліджень та теоретичних робіт, пов'язаних із міграцією та імміграційною політикою в Скандинавії. Тут важливо брати до уваги загальне розуміння міграції в більш глобальному сенсі, а не тільки в контексті скандинавського регіону, щоб бачити, як суспільство трансформується в процесі інтеграції до нього нових культурних груп, які наслідки можуть очікуватись і які фактичні наслідки можуть настати. Теорії міграцій пропонують свою призму бачення соціальних змін та розвитку суспільства і розкладають процеси міграції на відповідні своїм аргументам складові.

Глобальна міграція та перспектива соціальних трансформацій

На сьогодні існують певні складності у формуванні теорії міжнародних міграцій. Платформою, від якої можна відштовхуватись у цьому питанні, є проблематизація домінуючого в сучасному соціумі розуміння міграції. Стивен Каслз зазначає, що в дослідженнях міграції поняття соціальної трансформації варто брати як центральне для того, щоб сприяти більш повному розумінню варіативності та комплексності міграційного процесу в контексті глобальних змін [6]. Він пропонує першочергово вивчати зв'язки між мобільністю людей та соціальними трансформаціями у суспільстві. Багато з використовуваних концепцій міграції було створено в індустріальну епоху, і тому вони відображають економічну ситуацію, демографію та інституції саме того часу. Нині подібна концептуалізація стає дедалі більш вразливою. Постіндустріальний світ потребує нових теорій міграції, що підходять під реалії сучасності [6]. Хоча робота в цьому напрямку відбувається: з'являються нові дослідження, проекти та публікації, проте завдання створення нового каркасу загальної теоретичної бази міграційних досліджень поки що залишається розмитим. Ключова проблема полягає в тенденції розглядати міграцію відсторонено від соціальних відносин та суспільних змін, хоча ці процеси тісно переплетені.

¹ Історично через культурний вплив норвезької мови (bokmål) в регіоні теперішні данці, норвежці та шведи можуть легко порозумітися одне з одним у розмові, а на письмі вони є майже ідентичні.

Міграція та мобільність

Деякі дослідники (наприклад, [2; 6; 10]) у своїх роботах озвучують необхідність відмовитись від терміна «міграція», бо він стосується довготривалих переміщень з однієї території на іншу, слідуючи патерну поселення, притаманному XIX та XX ст. Своєю чергою, XXI ст. постає ерою глобалізації та відкритості з більшою свободою пересування, де переміщення є не тільки частішими, але й простішими. З традиційного розуміння терміна «міграція» подекуди випадають випадки переміщення через укладання шлюбу, для навчання та з метою професійного розвитку. Тільки 3 % світової популяції вважаються міжнародними мігрантами [32], і постмодерна утопія необмеженої світової мобільності не зовсім реалізується. Тому досі прийнятним є фокусуватись на міграції як на процесі, що базується виключно на засадах нерівності та дискримінації і є контрольованим урядом [6]. Переміщення висококваліфікованих працівників розцінюється як професійна мобільність, а некваліфікованих – як небажана міграція. По суті, мобільність концептуалізується як позитивне явище, що супроводжує сучасне відкрите суспільство, а міграція – як негативне, оскільки вона асоціюється з вимушеним переміщенням, причини якого зводяться до політичних конфліктів, переслідувань, боротьби за ресурси та захоплення нових територій. Домінуючий політичний дискурс презентує міграцію як проблему, що має бути вирішена, і теорії глобальної міграції виходять з логічної послідовності, що треба знайти способи контролювати надмірну мобільність та «допомогти людям залишатися на місці» [6]. С. Каслз зазначає, що постулат міграції треба перевести в категорію природної частини людських стосунків та включити її в комплекс процесу соціальних змін, а не ізолювати ці два поняття.

Загальна теорія міграції

Для такого інтердисциплінарного поля, як вивчення міграції, важко створити гомогенну теоретичну базу. Нагальність цієї проблеми посилюється завдяки збільшенню уваги до предмета в останні 20–30 років. Міграція впливає на різні виміри соціального життя і тому потребує міждисциплінарних підходів. Проте продуктом застосування таких різних перспектив частіше є розгалуження, ніж впорядкування спільної бази: кожна дисципліна додає щось своє, тим самим розширюючи загальну картину. Кожне дослідження міграції концентрується на певному ракурсі міграційних процесів і далі

розгалужується на вивчення відповідних їм причин, механізмів чи специфічних патернів. Вивчення міграції з менш розвинених країн зазвичай асоціюється з дослідженнями голоду чи бідності, і їхні зв'язки з іншими аспектами є слабкими, так само як у дослідженнях біженців чи гуманітарних програм. По суті, кожна частина цього поля досліджень має свою базу знань та побудовану на ній теорію, відділену від інших частин вивчення явища міграції.

Разом з тим міграційна теорія має створювати каркас для розуміння динаміки міжнародної міграції та інкорпорації в ситуації комплексних трансформацій суспільств. Відповідно до цього завдання постає питання: чи здатна це зробити загальна теорія? Теоретично це можливо, проте на практиці втілити таку, хоч і дуже привабливу, ідею досить важко через неможливість врахування всіх конкретних ситуацій і факторів. Розглядаючи таке міждисциплінарне поняття, як міграція, ми не можемо використати загальну теорію «соціальної системи» Т. Парсонса чи ідею «загального суспільства» Н. Лумана, бо такі теорії рідко бувають міждисциплінарними. Тому в цьому сумнівному випадку можна звернутися до мертонівської концепції «теорій середнього рівня», що відносяться до конкретних проблем і даних [6]. У дослідженнях міграції теорія середнього рівня дасть змогу проводити аналіз закономірностей і варіативності специфічних типів міграції, які при цьому поділяють певні важливі характеристики, що належать до загальних аспектів теорії міграції. Вирішення теоретичної проблеми не полягає в пошуку формулювання однієї загальної теорії міграції, яка має затвердитися як аксіоматична абстракція. Проте відповіді так само не можна знайти у відмові від намагання розвинути теоретизацію фундаментальних принципів з оптимальним для всіх концептуальним «покриттям» – через те, що кожний міграційний процес має свою унікальність і робить свій внесок у результуюче розмаїття. Один із варіантів відповіді на поставлене завдання міг би бути в пошуку теорій середнього рівня, що можуть допомогти у вирішенні завдань, що стоять перед усіма соціальними науковцями, котрі займаються поясненням закономірностей та варіативності міграційних процесів у їх різних соціально-економічних модифікаціях. Це допоможе створити концептуальну базу теорій, що приймають процес соціальних трансформацій за відправну точку для розуміння людської мобільності через чинники, що впливають на процес міграції, та через можливі зв'язки між цими чинниками.

Інтеграційна політика у скандинавських суспільствах

Данія, Норвегія та Швеція населені спільнотами, що мають тривалу спільну історію відносно моноетнічності та еміграції [8]. Проте протягом останніх 50 років ситуація кардинально змінилася, перетворивши їх на визначні суспільства імміграції. Наприклад, статистичні дані з Норвегії демонструють, що з 1975 до 2000 р. кількість іммігрантів зросла у 2,5 рази, а до 2015 р. – у 7 разів². Після періоду відносно ліберальної імміграційної політики 1960–1970 рр. у скандинавських суспільствах різко зросли інституційні обмеження на імміграцію, що звужували коло легітимних причин для імміграції до возз'єднання сім'ї (присутність родичів у країні) або офіційного статусу біженця [14]. Це знизило наплив трудових мігрантів у Скандинавію, проте не зупинило загальний потік, адже вже присутні в країнах іммігранти отримали можливість привезти рідних до себе.

Уряди всіх трьох країн поставили свою політику на соціально-демократичні рейки, а також ввели нині широковідому універсалістську «північну модель» держави загального добробуту, яка, своєю чергою, заклала важливий фундамент для включення мігрантів та біженців у скандинавські суспільства. Опіка в межах такої системи здійснюється за принципом громадянства, де всі носії паспортів на цій території мають однакове право доступу до однакового набору послуг протягом життя (cradle-to-grave) [14]. Соціальні послуги в межах такої моделі забезпечуються державними структурами³ та фінансуються через загальне оподаткування. Ця модель побудована на високому відсотку оподаткування громадян в обмін на доступ до різноманітних послуг системи, що забезпечує добробут. Саме це останнє в контексті імміграції викликає невдоволення і сентимент корінного населення, адже податки, що ним сплачуються, мають розподілятися також на потреби інкорпорованих мігрантів, чії батьки не інвестували у «спільну касу».

Скандинавські суспільства проводять програми ресоціалізації мігрантів, що мають сприяти їх більш легкому включенню у суспільство на культурному та мовному рівнях. Новоприбулі

² Обчислення на основі даних Statistics Norway (<https://www.ssb.no>).

³ Через посередництво уряду, шляхом своїх широкоохопних соціальних послуг та програм охорони здоров'я скандинавські системи загального добробуту беруть на себе ту відповідальність, яка в інших моделях лежить на сім'ї, приватних організаціях чи професійних об'єднаннях. За допомогою таких програм уряд фактично входить у приватне життя населення, і це є прийнятним, оскільки скандинавське суспільство в цілому має позитивне ставлення до уряду і довіряє державним інституціям [38].

дизнаються про історію та набувають важливий культурний фактаж про скандинавські суспільства через спілкування із соціальними службами, закладами охорони здоров'я, центрами соціальних послуг, інтеграційними програмами і, у випадку з біженцями, притулками [14]. Мігрантам та їхнім сім'ям надаються можливості пройти безкоштовні мовні курси [37, с. 24]. Від включених мігрантів очікується активна участь у соціально-економічному житті (в статусі робітників, платників податків) та через відносини з урядом та корінним населенням. Систематична інтеграція мігрантів у скандинавські суспільства базується не лише на економічній зайнятості, власності та освіті, але має ширший спектр призначення, зокрема забезпечення виконання соціальних норм і підтримки культурних традицій та ціннісних пріоритетів нової країни. Успіх інтеграції вливається у сприйняття того, хто «належить» до суспільства, а хто ні.

Данія, Норвегія та Швеція як національні держави реагують на присутність іноземців по-різному. З трьох країн найменша за розміром Данія історично мала найвищу щільність населення та найбільший сільськогосподарський потенціал; вона також відрізнялася більшим включенням у континентальну європейську феодальну систему і, відповідно, у її воєнні кампанії та династичні шлюбні альянси. Теперішня Данія має невелику територію, що скоротилася через отримання певними територіями незалежності, і згодом перетворилася на достатньо закрите національне суспільство з обмежувальною імміграційною політикою. Натомість Швеція у порівнянні з Данією має менший агропромисловий потенціал, але має історію важкої промисловості, що базується на роботі іноземних спеціалістів, і офіційно систематично позиціонує себе як країна з політикою мультикультуралізму. Шведська політика підтримки культурної різноманітності (cultural diversity), більш ліберальна політика возз'єднання сімей та інкорпорації біженців є характерними рисами цієї країни; проте останнім часом ця політика дає тріщини. Економіка Норвегії спирається на рибу промисловість та агропромисловість, у якій беруть участь іноземці, але в них немає гострої стратегічної необхідності. Щодо орієнтацій в імміграційній політиці країна займає проміжне місце між Данією та Швецією, але з тенденцією до створення більш жорсткої, більш наближеної до данської, політики імміграції, особливо у світлі подій останніх років [38; 22].

У цілому ж у щоденному житті ці три країни стикаються з досить схожими проблемами [14]. Дослідження комплексних зв'язків між

системами загального добробуту, імміграцією та інкорпорацією біженців, порівняння практик інтеграції та відносин між різними групами іммігрантів дають змогу виокремити впливи різних умов та періодів імміграції та її наслідки у суспільстві. Якщо у 50–70-х роках вихідці з Кабо-Верде, Пакистану та Сербії прибули в Скандинавію, коли вона потребувала робочої сили з-за кордону, то боснійці, тамільці та інші біженці, що прибули після 80-х, потрапили в ситуацію, коли в суспільстві вже не було нагальної потреби в трудових мігрантах, але вже був насторожений чи відкрито антиімміграційний настрій з боку корінного населення. Нині всі ці групи опиняються у вимушеному сусідстві у суспільстві, що перебуває у стані культурної тривоги⁴, викликаною в Європі як наслідок інтенсифікації імміграційних процесів [14].

Інтеграція як політичний дискурс

На початку 2000-х років відсоток народжених за кордоном мешканців Данії та Норвегії досяг 6,5 % від усього населення, і 12 % у Швеції [14]. Шведська політика спрямована на такі результати, що іммігрант або асимілюється, або повертається до рідної країни після кількох років роботи. У Данії та Норвегії існують сильніші очікування щодо того, що новоприбулі мають статус «тимчасових працівників». Проте тимчасові іммігранти часто приймають рішення залишитись у Скандинавії: використовуючи легальний статус резидента, створюючи власні сім'ї, возз'єднуючись з родичами, вони перетворюють свій тимчасовий статус у постійний. Кожна з трьох країн реагує по-своєму на цю зміну становища мігрантів. Швеція встановила інституційну політику, що базується на мультикультурній ідеології рівності, партнерства та свободи вибору, підтриманій шведською інтелектуальною елітою, яка є досить впливовою силою в соціал-демократичному суспільстві [22]. Погляди на імміграційну політику в суспільстві розділилися [16]. Норвегія ж зайняла менш рішучу позицію в цьому питанні, яка характеризується як

⁴ Ідея культурної гомогенності як норми (і різноманітності як загрози для суспільства) в Скандинавії була досить поширеною до 1960-х років і залишається такою на теперішній момент. Такий фокус на цінності подібності, консенсусу та спільності виховується нордичною аксіологічною системою, в центрі якої є цінності універсалізму, ствердження добродетельності демократичних урядових інституцій та можливість законодавчого затвердження рівності всіх членів суспільства. Рівність та подібність існують як семантично споріднені концепти (у нордичних мовах основа *lig* може означати як рівність, так і схожість) [22]. Тому через своє іноземне походження іммігранти, біженці та їхні нащадки визначаються як потенційно проблемні та такі, що потребують інтеграції-асиміляції, в результаті чого виникла велика кількість інтеграційних програм, які мають міцний зв'язок з урядом.

«амбівалентний мультикультуралізм» [14]. Позитивні аспекти життя в суспільстві, що підтримує політику культурного різноманіття, постійно підкреслюються офіційною риторикою, проте медіа наголошують в основному на проблемах, пов'язаних з імміграцією [3].

Контрастуюча Данія відкидає мультикультуралізм. У данських медіа іммігранти бачаться як загроза корінному населенню та як деструктивний елемент у культурно-гомогенній національній спільноті [21]. Хоча трудова імміграція, за певних винятків, припинилася, популяція іммігрантів продовжує зростати через створення сімей, багато з яких є транснаціональними шлюбними з партнерами, що проживають у рідній країні мігранта [38]. Публічні дебати позиціонують такі шлюби як практики, що шкодять індивідуальній свободі, національній ідентичності та згуртованості. Уряд Данії, намагаючись стримати ріст транснаціональних шлюбів, впровадив жорсткі правила, що стосуються возз'єднання сімей, створивши ситуацію, в якій мігрантам першого та другого покоління важко одружуватися з партнерами з відповідних країн походження.

Натомість Швеція має набагато більш ліберальну політику, результатом якої є те, що велика кількість молодих данців іноземного походження осіли в південній Швеції (Skåne), одружившись із партнером зі своєї нації. Зважаючи на те, що основні міста Скандинавії розташовані в межах 30 хвилин залізницею від Копенгагена через Оресундський міст, громадяни Данії можуть продовжувати працювати та вчитись у Данії, використовуючи типовий місячний проїзний документ на відповідні зони шведської залізниці (SJ AB), але проживати у Швеції зі своїм партнером. У 2005 р. майже 600 громадян Данії, що мешкають на півдні Швеції, подали заявку на те, щоб привезти свого партнера у Швецію [14].

По суті, Данія має імідж країни, в якій наявні ксенофобські та дискримінаційні настрої, що є багато в чому протилежним Швеції. Норвегія вважається лідером у міжнародних мирних переговорах та суспільством, що підтримує права людини, але така офіційна риторика відрізняється від скептичного сприйняття іноземців, поширеного серед корінних мешканців Норвегії. Незважаючи на ці розбіжності, всі Скандинавські країни інституціоналізували більш щільні обмеження на допуск біженців через поширені дебати щодо потреби більшого захисту кордонів, і фізичних, і культурних. Однак Данія, попри жорстку імміграційну політику, має тривалу традицію заохочування до активної участі в різноманітних навчальних програмах, включаючи ісламські школи; і хоч

це й викликає неоднозначну реакцію з боку населення, ці ініціативи все ж не скасовуються через можливий законодавчий конфлікт.

Інтеграція та добробут іммігрантів

Центральний, спільний для всіх трьох суспільств у питанні міграції компонент – це обов'язкові для проходження мігрантами програми інкорпорації у суспільство. Такі програми є досить комплексними, включаючи в себе розосередження новоприбулих по території країни, моніторинг освітнього прогресу молодих іммігрантів та програми лікування тих, хто має травми, що потребують догляду. Окрема проблема виростає з того, що інтеграційні програми наполягають на вивченні локальної мови, культури, соціальних норм, традицій тощо до того, як індивід стає економічно активним [14]. Тенденція ставлення до новоприбулих полягає в наголошенні на тому, чого їм не вистачає з погляду корінного мешканця, а не на тому, що вони можуть запропонувати своєму новому суспільству проживання.

Сім'я та інтеграційна політика

В офіційній риторичі Скандинавських держав сімейні стосунки іммігрантів виокремлено як один з головних бар'єрів для успішної інтеграції в місцеву спільноту. Основна причина цього полягає в погляді, що скандинавські суспільства поділяють спільні уявлення щодо індивідуалізму, самості та важливості консенсусу, а також втручання державних структур у приватні справи неконформних у сенсі практик чи цінностей індивідів. З точки зору суспільства загального добробуту, сімейні стосунки іммігрантів є сферою, що потребує втручання через відсутність там дотримання скандинавських норм родинного життя. Однак часто шлюби з представниками країни-реципієнта не розглядаються мігрантами як прийнятні, і для своїх дітей мігранти першого покоління часто віддають перевагу партнерам з країни походження, що заважає процесу інтеграції в кожному наступному поколінні мігрантів [38]. Причини цього не лише у важливості шлюбу та сім'ї для надання практичної допомоги та комфорту, але й у створенні соціального середовища – анклавів імміграції, – в якому іммігранти могли б бути визнаними та наблизитись до способу життя «вбудованості» в нове суспільство [14]. Це також є важливим аргументом у контексті пошуку роботи, оскільки можливість участі в економічній та трудовій діяльності через посередництво таких мереж іммігрантів дає їм більше фінансової

безпеки і шансів на почуття позитивної самоідентичності як відповідального члена сім'ї, корисного члена суспільства та добродійного громадянина. Відповідно, інтеграція є не просто аналітичним концептом, але принципом політичної, культурної та соціальної значущості для суспільства-реципієнта. У скандинавському контексті інтеграція є темою фундаментальної важливості, оскільки природа та майбутній розвиток держави загального добробуту залежать від її наслідків.

Криза імміграційної політики

Останнім часом у державах Скандинавії поширюється погляд на інтеграційну політику імміграції та мультикультуралізму як на кризову і таку, що веде до розвалу традиційного скандинавського суспільства. Навіть у Швеції, яка серед трьох країн є найбільш ліберальною стосовно мігрантів, поширюється ставлення до політики мультикультуралізму як до соціального міфу, що перебуває в критичному стані, особливо з приходом у Ріксдаг (парламент королівства Швеції) право-консервативних сил. Для Скандинавських країн це виклик, який потрібно подолати, і дилема, в якій складно обрати одну сторону, особливо зважаючи на розділеність суспільства на прибічників політики мультикультуралізму та тих, хто її засуджує.

Тим часом як європейська етнографія пропонує інформативні наративи щодо ситуації іммігрантів та складностей, що асоціюються з їхнім життям у новому суспільстві, теорія міграції розвивається все ще повільно [7]. Міграція є інтегральною частиною більш широких соціальних трансформацій зі своєю власною складною динамікою. Міжнародна міграція до економічно розвинених країн стала каталізатором у виникненні транснаціональних етнічних меншин із «гібридними» самоідентичностями та розділеним почуттям вірності батьківщині (split allegiances), що ставлять під питання традиційне розуміння громадянства та вносять напругу у взаємини між мігрантами та корінним населенням через інтенсифікацію конкуренції на ринку праці, підозру, стурбованість глобалізацією та загрозу тероризму [4; 6; 7, с. 310; 32; 36]. Міжнародна міграція змінює соціальний ландшафт суспільства-реципієнта та генерує нові феномени, чиї причини, прояви та імплікації ще очікують того, щоб бути вичерпно поясненими [35, с. 1531]. Отже, робота над загальною теорією міграції є необхідним для соціальних наук інтелектуальним зусиллям.

Список літератури

1. Денисенко М. Б. Иммиграционная политика в Российской Федерации и странах Запада / М. Б. Денисенко, О. А. Харарева, О. С. Чудиновских. – М. : ИЭПП, 2003. – 314 с. – (Научные труды, № 61).
2. Alba R. Rethinking Assimilation Theory for a New Era of Migration / R. Alba, V. Nee // *International Migration Review*. – 1997. – Vol. 31 (4). – P. 826–874.
3. Benson R. Who Says What or Nothing at All? Speakers, Frames, and Frameless Quotes in Unauthorized Immigration News in the United States, Norway, and France / R. Benson, T. Wood // *American Behavioral Scientist*. – 2015. – Vol. 59 (7). – P. 802–821.
4. Bloemraad I. Citizenship and Immigration: Multiculturalism, Aassimilation, and Challenges to the Nation-State / I. Bloemraad, A. Korteweg, G. Yurdakul // *Annual Review of Sociology*. – 2008. – Vol. 34. – P. 153–179.
5. Careja R. Needed But Not Liked – The Impact of Labor Market Policies on Natives' Opinions About Immigrants / R. Careja, H.-J. Andreß // *International Migration Review*. – 2013. – Vol. 47 (2). – P. 374–413.
6. Castles S. Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective / S. Castles // *Journal of Ethnic and Migration Studies*. – 2010. – Vol. 36 (10). – P. 1565–1586.
7. Ceobanu A. M. Comparative Analyses of Public Attitudes Toward Immigrants and Immigration Using Multinational Survey Data: A Review of Theories and Research / A. M. Ceobanu, X. Escandell // *Annual Review of Sociology*. – 2010. – Vol. 36. – P. 309–328.
8. Connery D. S. The Scandinavians / D. S. Connery. – NY : Simon & Schuster, 1966. – 590 p.
9. Dahlerup D. From Protest Movement to State Feminism: The Women's Liberation Movement and the Unemployment Policy in Denmark / D. Dahlerup // *Nora, Nordic Journal of Women's Studies*. – 1993. – Vol. 1, № 1. – P. 4–20.
10. De Haas H. Turning the tide? Why 'Development Instead of Migration' policies are bound to fail / H. De Haas. – Oxford : International Migration Institute, 2006. – 38 p.
11. Emilsson E. Ö. Recasting Swedish Historical Identity / E. Ö. Emilsson // *Proceedings from the CERGU conference held at the Faculty of Arts, University of Gothenburg 7–8 June, 2007*.
12. Equality and Swedish Social Democracy: The Impact of Globalization and Europeanization / K. V. Laatikainen, R. Geyer, C. Ingebristen, J. W. Moses // *Globalization, Europeanization and the End of Scandinavian Social Democracy?* – NY : St. Martin's Press, Inc., 2000. – P. 139–165.
13. Europeanization and the Crisis of Scandinavian Social Democracy / T. Noterman, R. Geyer, C. Ingebristen, J. W. Moses // *Globalization, Europeanization and the End of Scandinavian Social Democracy?* – NY : St. Martin's Press, Inc., 2000. – P. 23–44.
14. Fog Olwig K. "Integration": Migrants and Refugees between Scandinavian Welfare Societies and Family Relations / K. Fog Olwig // *Journal of Ethnic and Migration Studies*. – 2011. – Vol. 37 (2). – P. 179–196.
15. Helbling M. Framing Immigration in Western Europe / M. Helbling // *Journal of Ethnic and Migration Studies*. – 2014. – Vol. 40 (1). – P. 21–41.
16. Henkel H. The Political Anthropology of Scandinavia after July 22, 2011 / H. Henkel // *American Anthropologist*. – 2012. – Vol. 114. – P. 353–355.
17. Hershberg R. M. Redefining Family: Transnational Girls Narrate Experiences of Parental Migration, Detention, and Deportation / R. M. Hershberg, M. Brinton Lykes // *Forum: Qualitative Social Research*. – 2013. – Vol. 14 (1). – Art. 5.
18. Hervik P. Den Generende Forskellighed. Danske Svar på den Stigende Multikulturalisme / P. Hervik. – Copenhagen : Hans Reitzels Forlag, 1999. – 273 p.
19. Kazmierska K. Migration Experiences and Changes of Identity. The Analysis of a Narrative / K. Kazmierska // *Forum: Qualitative Social Research*. – 2003. – Vol. 4 (3). – Art. 21.
20. Khayati K. From Victim Diaspora to Transborder Citizenship? Diaspora Formation and Transnational Relations among Kurds in France and Sweden : Doctoral dissertation / K. Khayati. – Linköping University, 2008. – 295 p.
21. Kvaale K. Something Begotten in the State of Denmark? Immigrants, Territorialized Culture, and the Danes as an Indigenous People / K. Kvaale // *Anthropological Theory*. – 2011. – Vol. 11 (2). – P. 223–255.
22. Larsen B. R. Becoming Part of Welfare Scandinavia: Integration Through the Spatial Dispersal of Newly Arrived Refugees in Denmark / B. R. Larsen // *Journal of Ethnic and Migration Studies*. – 2011. – Vol. 37 (2). – P. 333–350.
23. Lucht H. Darkness Before Daybreak: African Migrants Living on the Margins in Southern Italy Today / H. Lucht. – Berkeley : University of California Press, 2011. – 306 p.
24. Löden H. Swedish: Being or Becoming? Immigration, National Identity and the Democratic State / H. Löden // *International Journal of Human and Social Sciences*. – 2008. – Vol. 3 (4). – P. 257–264.
25. Mental Health, Health Care Utilization of Migrants in Europe / J. Lindert, M. Schouler-Ocak, A. Heinz, S. Priebe // *European Psychiatry*. – 2008. – Vol. 23. – P. 14–20.
26. Portes A. Migration and Social Change: Some Conceptual Reflections / A. Portes // *Journal of Ethnic and Migration Studies*. – 2010. – Vol. 36 (10). – P. 1537–1563.
27. Qvarfort A.-M. Sweden's National Policy of Equality between Men and Women / A.-M. Qvarfort, P. Kolenda // *Cultural Construction of Woman*. – Salem, Wisconsin : Sheffield Publishing Company, 1988. – P. 161–193.
28. Sager M. Everyday Clandestinity: Experiences on the Margins of Citizenship and Migration Policies / M. Sager. – Lund : Lund University, 2011. – 261 p.
29. Sammut G. The Immigrants' Point of View: Acculturation, Social Judgment, and the Relative Propensity to Take the Perspective of the Other / G. Sammut // *Culture and Psychology*. – 2012. – Vol. 18 (2). – P. 184–197.
30. Tinghög P. Migration Stress and Mental Ill Health: Post-Migration Factors and Experiences in the Swedish Context : Doctoral dissertation / P. Tinghög. – Linköping University, 2009.
31. Trondman M. Disowning Knowledge: To Be or Not to Be 'the Immigrant' in Sweden / M. Trondman // *Ethnic and Racial Studies*. – 2006. – Vol. 29 (3). – P. 431–451.
32. United Nations Department of Economics and Social Affairs, 2005 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.un.org/en/development/desa/index.html>. – Title from the screen.
33. Valenta M. Refugees' Social Trajectories and Trajectories of the Self / M. Valenta // *Forum: Qualitative Social Research*. – 2010. – Vol. 11 (2). – Art. 5.
34. Valenta M. Restrictions on Right to Work for Asylum Seekers: The Case of the Scandinavian Countries, Great Britain and the Netherlands / M. Valenta, K. Thorshaug // *International Journal on Minority and Group Rights*. – 2013. – Vol. 20 (3). – P. 459–482.
35. Van Hear N. Theories of Migration and Social Change / N. Van Hear // *Journal of Ethnic and Migration Studies*. – 2010. – Vol. 36 (10). – P. 1531–1536.
36. Vertovec S. Migrant Transnationalism and Modes of Transformation / S. Vertovec // *International Migration Review*. – 2004. – Vol. 38 (3). – P. 970–1001.

37. Westin C. Sweden: Restrictive Immigration Policy and Multiculturalism. Migration Information Source [Electronic resource] / C. Westin. – Mode of access: www.migrationinformation.org/usfocus/print.cfm?ID=406. – Title from the screen.
38. Wikan U. Generous Betrayal. Politics of Culture in the New Europe / U. Wikan. – Chicago : Chicago University Press, 2002. – 308 p.
39. Zimmermann K. European Migration. What Do We Know? / K. Zimmermann. – Oxford : Oxford University Press, 2005. – 680 p.

D. Golota, K. Maltseva

IMMIGRATION POLICY OF INTEGRATION IN DENMARK, NORWAY AND SWEDEN: GOALS, RESULTS AND TENDENCIES

In this article we attempt to aggregate the results of contemporary research on migration and Scandinavian welfare state. We begin by reviewing the shifts in conceptualization of migration and contextualizing the migration process in Scandinavian history in country-by-country analysis focusing on Sweden, Norway and Denmark. Then we lay out major problematic junctures in literature on migration, explain the mutual influence of the factors involved in the process (mobility, welfare, public discourses on societal values, equality, human rights and the problems immigrants face) and emphasize their importance for the development of a general migration theory. We offer an overview of how these issues are resolved (or fail to be resolved) by policy makers or in institutional practices of different Scandinavian countries.

Keywords: migration, immigration policies, integration, Scandinavia.

Матеріал надійшов 20.05.2015

УДК 316.346.2:343.54(477)

Марценюк Т. О., Костюченко Т. С., Волосевич І. В.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В УКРАЇНІ: ОБІЗНАНІСТЬ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ І ДОСВІД ДИСКРИМІНАЦІЇ

У статті викладено результати всеукраїнського опитування про знання гендерного антидискримінаційного законодавства в розрізі соціально-демографічних ознак, а саме: за статтю, віком, рівнем освіти, регіоном проживання, типом населеного пункту. Здійснено огляд міжнародного і національного законодавства стосовно забезпечення гендерної рівності та попередження насильства в сім'ї і торгівлі людьми. Проаналізовано досвід та обізнаність про випадки гендерного насильства.

Ключові слова: гендерна рівність, насильство у сім'ї, торгівля людьми, законодавство, українське суспільство.

Протягом останніх десятиліть в українському суспільстві відбуваються суттєві зміни щодо осмислення та легітимації гендерних відносин і запровадження інституційного механізму забезпечення гендерної рівності. Успішне впровадження і регулювання гендерних відносин